

УДК 94 (477.72) «1945/1965»

DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2020.3\(31\).444](https://doi.org/10.33782/eminak2020.3(31).444)

«НАДДНІПРЯНСЬКА ПРАВДА» ЯК ЗАСІБ ВИСВІТЛЕННЯ АТЕЇСТИЧНОЇ ПРОПАГАНДИ У ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ УРСР (ДРУГА ПОЛОВИНА 1940-Х – ПЕРША ПОЛОВИНА 1960-Х РР.)

Олександр Татарченко

Херсонський національний технічний університет (Херсон, Україна)

e-mail: obt1980@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8790-2194>

У статті аналізуються публікації на атеїстичну тематику у друкованому органі Херсонського обласного та міського комітетів КП(б)У, обласної та міської рад депутатів трудящих «Наддніпрянській правді». У повоєнний період переважали праці в яких висвітлювалася діяльність комуністичних партійних структур і радянських культурно-просвітницьких закладів спрямована на поширення матеріалістичного світогляду. Після приходу до влади М.С. Хрущова з'явилися публікації, в яких лунали заклики активізувати атеїстичну пропаганду, критикувалася релігія як явище, для пропаганди використовувалася творчість письменників. З кінця 1950-х років виходить низка статей, які засвідчили перехід до посилення адміністративного тиску на духовенство та мирян.

Ключові слова: СРСР, атеїстична політика, матеріалістичний світогляд, газета, лекція, пропаганда

У радянський період української історії державна пропаганда була важливим інструментом побудови комуністичного суспільства. Одними з основних перепон, які заважали досягненню цієї мети були, так звані, пережитки минулого. Найбільш живучішим серед них уважали релігійність радянського суспільства. Тому атеїстична пропаганда в СРСР поширювалася всіма наявними засобами. Газета, як одне з головних джерел інформації у радянській державі, була важливим інструментом, за допомогою якого радянське населення інформувалося про зміни у релігійній політиці й ознайомлювалося з антирелігійними кампаніями.

Актуальність дослідження атеїстичної пропаганди у радянській періодичній пресі полягає в тому, що через неможливість всебічного дослідження цієї проблеми у радянський період, до цього часу вона залишається серед слабо досліджених проблем в українській історіографії. Також, у час, коли Україна долає наслідки радянської атеїстичної політики, дослідження засобів, за допомогою яких вона втілювалася у життя, є важливим з огляду розуміння шляхів подолання її негативних наслідків.

Серед українських істориків, які займалися дослідженням атеїстичної пропаганди на сторінках радянської преси, були: О. Вітринська¹, О. Гела², М. Грибеник³,

¹ Вітринська О. Радянська преса та література 1920-30-х рр. як інструмент впливу на релігійну свідомість євреїв України // Вісник НТУ «ХП». 2014. № 25 (1068). С. 3-14.

² Гела О. Антирелігійна пропаганда на сторінках журналу «Перець» в 1953-1964 рр.: досвід використання баз даних. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1906-hela-o-m-antyrelihiina-propahanda-na-storinkakh-zhurnalu-perets-v-1953-1964-rr-dosvid-vykorystannia-baz-danykh>

³ Грибеник М. Атеїстична пропаганда в періодичній пресі Півдня України (1954-64-х рр.) // Нау-

Ю. Данилець⁴, Ю. Каганов⁵, В. Калабська⁶, Б. Костів⁷, Г. Рудий⁸, А. Потапова⁹, С. Шульженко¹⁰ тощо.

Зокрема М. Грибенник¹¹ досліджувала атеїстичні публікації у пресі південної України в 1954-1964 рр., однак не аналізувала статті у «Наддніпрянській правді». Ю. Каганов¹² простежив вплив радянська преси на конструювання масової суспільної свідомості в УРСР в 1950-ті – 1985 рр. та дійшов висновку про те, що за низького рівня історичної пам'яті газетно-журнальними виданнями нав'язувалися ерзацзамінники у вигляді марксистсько-ленінської ідеології, політики атеїзму та класової боротьби. В. Калабська¹³ вивчала роль педагогічної періодики УСРР у проведенні антирелігійної пропаганди в 1920-х рр., а О. Вітринська¹⁴ розглядала радянську пресу та літературу міжвоєнного періоду, як інструмент впливу на свідомість українських євреїв. М. Костів¹⁵ досліджував атеїстичні публікації у радянських газетах Чернігівщини 1930-х рр., а О. Гела¹⁶ аналізувала антирелігійну тематику публікацій журналу «Перець» у 1953-1964 рр. тощо. Таким чином, провідна газета Херсонської області УРСР – «Наддніпрянська правда», до цього часу не стала предметом спеціального наукового дослідження в українській історичній науці.

Мета цієї статті полягає у комплексному дослідженні публікацій на атеїстичну тематику у друкованому органі Херсонського обласного та міського комітетів КП(б)У, обласної та міської рад депутатів трудящих «Наддніпрянській правді» другої половини 1940-х – першої половини 1960-х рр. та виявленні основних напрямів антирелігійної пропаганди в СРСР у зазначений період.

Відповідно до мети визначено завдання:

– прослідкувати еволюцію радянської релігійної політики протягом 1945-1965 рр. на сторінках «Наддніпрянської правди»;

ковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Сер.: Історичні науки. 2013. Вип. 3.35. С. 273-276.

⁴ Данилець Ю. Радянська преса проти православного чернецтва та монастирів на Закарпатті (1950-1960 рр.) // *Pravoslavny biblicky zbornik*. Горлице. П. 2015. С. 136-149; Данилець Ю. Антирелігійна пропаганда в періодике Закарпатської області УРСР в 1950-1960 гг. // *Электронный научно-образовательный журнал «История»*. 2016. Т. 7. Выпуск 9 (53). URL: <http://history.jes.su/s207987840001304-3-1>

⁵ Каганов Ю. Радянська преса і конструювання масової суспільної свідомості в Україні (1950-ті – 1985 рр.) // *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. XXXVIII. С. 213-225.

⁶ Калабавська В. Сучасна оцінка антирелігійної компанії в освіті радянської України (за матеріалами педагогічної періодики 20-х років ХХ ст.) // *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2012. Ч. 3. С. 96-102.

⁷ Костів М. Антирелігійна пропаганда на шпальтах преси Чернігівщини на початку 30-х років ХХ ст. // *Література та культура Полісся*. Серія: Історичні науки. 2017. Вип. 88. С. 194-202.

⁸ Рудий Г. Газетна періодика УРСР 1950-х років: особливості формування, функціонування, контент // *Наукові праці. НБУ ім. В.І. Вернадського: зб. наук. пр.* 2017. Вип. 48. С. 460-474.

⁹ Потапова А. Особливості жанрово-тематичної структури преси Рівненського регіону 1940-2015 рр. // *Образ*. 2015. Вип. 3. С. 119-125.

¹⁰ Шульженко С. Газети Української РСР 1955-1960 років у фонді Державного архіву друку Книжкової палати України: аналітичний огляд // *Вісник Книжкової палати*. 2018. № 12. С. 37-44.

¹¹ Грибенник М.В. Атеїстична пропаганда в періодичній пресі Півдня України... С. 273-276.

¹² Каганов Ю. Радянська преса і конструювання масової суспільної свідомості... С. 213-225.

¹³ Калабавська В. Сучасна оцінка антирелігійної компанії... С. 96-102.

¹⁴ Вітринська О. Радянська преса та література 1920-30-х рр.... С. 3-14.

¹⁵ Костів М.Б. Антирелігійна пропаганда на шпальтах преси Чернігівщини... С. 194-202.

¹⁶ Гела О. Антирелігійна пропаганда на сторінках журналу «Перець»...

- виявити як на шпальтах видання висвітлювалася антирелігійна діяльність радянських партійних і державних органів влади у Херсонській області УРСР;
- визначити основні атеїстичні кампанії, які знайшли відображення в публікаціях «Наддніпрянської правди» у період, що досліджується;
- з'ясувати, якими методами втілювалася радянська антирелігійна політика на Херсонщині у 1945-1965 рр.

Після завершення Другої світової війни радянське керівництво за допомогою пропагандистських заходів намагалося вирішити низку важливих завдань повоєнного періоду. Зокрема особлива увага приділялася пропагуванню марксистсько-ленінської ідеології, а отже й матеріалістичного світогляду. Цьому сприяло те, що корпус радянських пропагандистів та агітаторів не припиняв своєї роботи, навіть під час війни. Про це повідомлялося у статті «Лекційній пропаганді – широкий розмах»¹⁷, де зазначалося, що «тисячі лекторів і доповідачів щодня виступали перед робітниками та колгоспниками, перед партійним активом і радянською інтелігенцією. Вони несли у маси слово більшовицької правди і цим зробили неоцінний вклад у справу перемоги...».

Відзначалося, що партійні організації Херсонської області приділяють значну увагу розвитку лекційної пропаганди. Створені лекційні групи обкому і міському КП(б)У й обласного лекторського бюро тільки за перше півріччя 1946 р. прочитали 180 лекцій і доповідей. Популярністю користувалися лекції тт. Куніна, Сафронова, Журавок, Бондурянського, Брякової й ін. Натомість обком КП(б) звільнив від лекторської роботи тов. Абрамічева, який у лекції «Шляхи завершення побудови соціалістичного суспільства і поступовий перехід від соціалізму до комунізму» припустився низки «грубих політичних помилок».

Також у статті ставилося завдання ширше залучати до лекційної пропаганди керівних працівників партійних і радянських організацій, викладачів навчальних закладів, науково-дослідних установ, учителів, інженерів і т.д.

Окрім висвітлення пропагандистської діяльності компартійних структур, на шпальтах «Наддніпрянської правди» значна увага приділялася діяльності закладів культури Херсонської області, спрямованої на популяризацію матеріалістичного світогляду. У статті Я. Очаковського «Дбати за культурно-освітню роботу»¹⁸ розповідалося, що незважаючи на те, що минуло лише два місяці відтоді, як Травневий пленум ЦК КП(б)У прийняв рішення про піднесення культурно-освітньої роботи, перетворення клубів, будинків культури, червоних кутків, хат-читалень у «справжні центри політичного і культурного виховання трудящих мас», у Херсоні вже були досягнення у цьому напрямку. Серед кращих закладів культури назвали клуб ім. Шмідта, Будинок культури трудових резервів і культбазу лінійного комітету профспілки річкового транспорту. Зокрема, у клубі ім. Шмідта за поточний рік було прочитано 76 лекцій на науково-природничі, політичні та міжнародні теми, при чому 63 з них на суднах, пристанях та інших ділянках, які обслуговує клуб.

Про те, що радянським працівникам культури пропагандистська діяльність не була цікавою свідчить повідомлення О. Мозгова «Хіба таким повинен бути район-

¹⁷ Лекційній пропаганді – широкий розмах // Наддніпрянська правда. 1946. 2 лип. (№ 131 (545)). С. 1.

¹⁸ Очаковський Я. Дбати за культурно-освітню роботу // Наддніпрянська правда. 1946. 6 лип. (№ 134 (561)). С. 3.

ний будинок культури?»¹⁹. Зокрема йшлося про те, що агітація та пропаганда у Скадовському районному будинку культури ім. Тельмана знаходиться у занедбаному стані. Зазначалося, що «ні в фойє, ні в залі глядачів немає яскравих політичних плакатів, портретів передових людей району. Лекції і доповіді – рідкісне явище. Стінна газета не виходить. На вітринах вивішують газети від випадку до випадку».

Журналісти «Наддніпрянської правди» самі намагалися навчити людей мистецтву пропаганди. У статті «Як пропагандистові готуватись до занять (до питання про методи роботи над книгою і складанням конспекту)» від 10 січня 1950 р. пропонувалося при підготовці до лекцій наслідувати класиків марксизму-ленінізму і вивчати книги за заздалегідь складеним планом, та тільки ті, які стосуються питання, яке цікавить починаючого пропагандиста на даний момент. Зауважувалося, що некомпетентність хоча б в одному питанні буде говорити про погану підготовку лектора²⁰.

Після приходу до влади в СРСР М.С. Хрущова ЦК КПРС видала постанову «Про великі недоліки в науково-атеїстичній пропаганді і заходи її поліпшення» від 7 липня 1954 р., яка стала поштовхом до появи в «Наддніпрянській правді» публікацій суто антирелігійного спрямування. Вже 13 серпня 1954 р. вийшла стаття під промовистою назвою «Підвищувати рівень науково-атеїстичної пропаганди», в якій наголошувалося, що XIX з'їзд КПРС указував у своїх рішеннях на те, що в успішному розв'язанні завдань побудови комуністичного суспільства найважливішу роль відіграло комуністичне виховання трудящих.

Зазначалося, що посилення ідеологічної роботи немислиме без найрішучішої та непримиренної боротьби проти всіх і всіляких форм буржуазної ідеології та її пережитків. А релігійні вірування називалися одними з «найживучіших» пережитків ідеології експлуататорського суспільства, які ще залишалися у свідомості значної кількості радянських людей.

Далі лунала критика партійних організацій Скадовського, Голопристанського, Цюрупинського, Генічеського районів за те, що вони ослабили ідеологічну боротьбу та зайняли позицію неутручання. Освітян звинувачували у тому, що вони зовсім мало уваги приділяли питанням матеріалістичного виховання молоді та байдуже проходили мимо таких фактів, коли «дітям прищеплювалися релігійні забобони». Буцімто через це у Херсоні збільшилося відвідування дітьми церков і молитовних будинків. У слабкій постановці антирелігійної роботи в школах також винуватили Херсонський обком ЛКСМУ, міськкоми та райкоми, палаци та кімнати піонерів, гуртки юннатів й ін.

Також у публікації зазначалося, що культурно-освітні заклади, лекторські групи, сільські лекторії й обласне та районні Товариства для поширення політичних і наукових знань не приділяли уваги розгортанню лекційної пропаганди на науково-атеїстичні теми. Відмічалося, що «ідейно-науковий рівень багатьох лекцій по цій тематиці низький, лекції не носять войовничого, наступального характеру, відірвані від життя».

Обструкції були піддані також бібліотечні заклади. Зазначалося, що неможливо було знайти у них добре обладнаної виставки чи стенда з літературою на науково-

¹⁹ Мозгов О. Хіба таким повинен бути районний будинок культури? // Наддніпрянська правда. 1949. 21 черв. (№ 120 (1313)). С. 4.

²⁰ Як пропагандистові готуватись до занять (до питання про методи роботи над книгою і складанням конспекту) // Наддніпрянська правда. 1950. 10 січ. (№ 7 (1456)). С. 2-3.

атеїстичні теми. Навіть у книгарнях, у кіосках Книготоргу та «Союздруку» і на базі облспоживспілки знайшли лише дві назви книг на антирелігійні теми²¹.

Протягом 1954 р. у «Наддніпрянській правді» вийшли друком ще біля десяти публікацій, в яких лунали заклики активізувати атеїстичну пропаганду в Херсонській обл. Зокрема, у статті «Почесний обов'язок радянської інтелігенції» (17 вересня 1954 р.) зазначалося, що на радянську інтелігенцію «випало почесне і благородне завдання – всіма силами допомагати партії формувати свідомість нової людини, допомагати трудящим швидше звільнитись від темряви, від неучтва, забобонів і марновірства, від ганебних пережитків минулого».

Натомість у цій же публікації наводилося справжнє ставлення радянської інтелігенції до антирелігійної пропаганди. Так учителі, лікарі, агрономи, інженери Херсонської області звинувачувалися у тому, що беруть слабку участь у розгортанні науково-атеїстичної пропаганди. «Серйозні претензії» висувалися педагогічним колективам середніх шкіл, педагогічних училищ і педагогічного інституту ім. Крупської. Окрема увага зверталася на вчительські колективи середніх шкіл, які, як стверджувалося, фактично самоусунулися від атеїстичної пропаганди. Зокрема «викладання таких предметів, як фізика, хімія, природознавство та історія..., в багатьох школах провадилося у відриві від завдань науково-атеїстичного виховання підростаючого покоління»²².

Критика культурно-освітніх закладів з приводу недоліків у проведенні ними атеїстичної пропаганди пролунали у публікації, яка висвітлювала результати Херсонської обласної наради працівників культури (17 вересня 1954 р.). У ній наголошувалося, що заклади культури ще погано використовували «величезні» можливості та засоби для боротьби з релігійними забобонами і пережитками у свідомості деякої частини населення. Відмічалося, що науково-природнича й атеїстична пропаганда занедбані у Великоолександрівському, Каланчацькому, Білозерському та Нижньосірогозькому р-нах, а також те, що культосвітні установи не проводять боротьби за здоровий побут радянських громадян.

Зверталася увага на стан кінообслуговування населення Херсонської області. Відмічалося, що за останні три роки додалося 36 кіноустановок і зросла кількість населених пунктів, в яких демонстрували кінофільми. Однак якість роботи залишалася низькою, часто порушувалися графіки маршрутів кіномеханіків, а в районах області мало демонструвалося сільськогосподарських, науково-популярних і хронікально-популярних фільмів.

Наприкінці повідомлення було констатовано те, що заклади культури області незадовільно проводять атеїстичну пропаганду. Про що зокрема свідчило те, що учасники наради у своїх виступах майже не торкнулися цього питання²³.

Після 1954 р., протягом наступного десятиліття, було опубліковано лише сім матеріалів, в яких лунали заклики активніше проводити атеїстичну пропаганду. Серед них: «Лекційна пропаганда – важлива ділянка ідеологічної роботи»²⁴, «Вище

²¹ Підвищувати рівень науково-атеїстичної пропаганди // Наддніпрянська правда. 1954. 13 серп. (№ 161 (2639)). С. 1.

²² Почесний обов'язок радянської інтелігенції // Наддніпрянська правда. 1954. 17 верес. (№ 185 (2663)). С. 1.

²³ Обласна нарада працівників культури // Наддніпрянська правда. 1954. 17 верес. (№ 185 (2663)). С. 3.

²⁴ Лекційна пропаганда – важлива ділянка ідеологічної роботи // Наддніпрянська правда. 1954. 7 груд. (№ 241 (2997)). С. 1.

рівень політичної агітації в масах»²⁵, «Виховувати атеїстів»²⁶ та ін.

Проте публікувалися статті, в яких релігія піддавалася критиці як явище, яке є пережитком минулої епохи, зокрема серед них: «Проти релігійних забобонів»²⁷, «Наука несумісна з релігією» Ф. Олещука²⁸, «Релігія перед критикою здорового розуму» Л. Поплавського²⁹, «Як виникла релігія та віра в бога»³⁰ тощо.

Окремим напрямом атеїстичної пропаганди була критика православних свят. Протягом досліджуваного періоду на сторінках «Наддніпрянської правди» було опубліковано шість таких матеріалів. Так, у публікації «Релігійні свята та їх походження» від 7 січня 1955 р. стверджувалося, що релігійні свята, як і сама релігія, виникли в результаті безсилля первісних людей у боротьбі з природою, а завдяки появі днів, в які виконувалися магичні дії, з'явилися релігійні свята.

Враховуючи те, що ця стаття вийшла друком на Різдво, лунала критика цього свята. Зокрема стверджувалося, що «Різдвяні свята в епоху рабовласництва, феодалізму і капіталізму були в руках церкви одним із засобів освячення і підтримки експлуататорського ладу. Саме в такі свята церковники особливо посилено закликають трудящих до покаяння, примирення із злиднями, безправ'ям, із владою експлуататорів». Також зазначалося, що експлуататорські класи, розуміючи «політичне значення» Різдва для зміцнення своєї влади, завжди підтримували й узаконювали це свято як обов'язкове для всіх.

Окрема увага у публікації приділялася темі «шкідливості» відправлення релігійних свят. Стверджувалося, що через святкування Різдва, Водохрещі, Масляниці, Пасхи «в деяких місцях бувають п'янки, прогули тощо. Під час довгого посту віруючі підривають своє здоров'я, наживають шлункові та інші захворювання. Несвідомі віруючі матері примушують постити навіть дітей, що призводить до їх захворювання, а то й до смерті».

Акцентувалася увага на тому, що незважаючи на те, що справляння релігійних свят, нібито, затемнювало свідомість віруючих і відвертало їх від активної участі у громадській діяльності та творчій праці, все ж більшість трудящих, порвавши назавжди з релігією, визнали та справляли лише революційні свята³¹.

Для критики релігії також використовувалося творче надбання українських і російських письменників. Зокрема, 17 червня 1956 р. була опублікована стаття М. Юрженка «Непримиримий борець проти релігії, церкви і Ватикану. До 100-річчя з дня народження І.Я. Франка»³², 2 серпня 1958 р. – В. Ружина «Великі російські письменники про реакційну суть релігії»³³, 11 березня 1960 р. – П. Довгалюка «Ан-

²⁵ Вище рівень політичної агітації в масах // Наддніпрянська правда. 1956. 27 лип. (№ 148 (3141)). С. 1.

²⁶ Виховувати атеїстів // Наддніпрянська правда. 1964. 2 груд. (№ 285 (5372)). С. 1.

²⁷ Проти релігійних забобонів // Наддніпрянська правда. 1954. 15 верес. (№ 184 (2662)). С. 2.

²⁸ Олещук Ф. Наука несумісна з релігією // Наддніпрянська правда. 1955. 27 серп. (№ 170 (2906)). С. 3.

²⁹ Поплавський Л. Релігія перед критикою здорового розуму // Наддніпрянська правда. 1958. 7 січ. (№ 5 (3512)). С. 2.

³⁰ Як виникла релігія та віра в бога // Наддніпрянська правда. 1959. 13 січ. (№ 9 (3771)). С. 1.

³¹ Релігійні свята та їх походження // Наддніпрянська правда. 1955. 7 січ. (№ 4 (2740)). С. 3.

³² Юрженко М. Непримиримий борець проти релігії, церкви і Ватикану. До 100-річчя з дня народження І.Я. Франка // Наддніпрянська правда. 1956. 17 черв. (№ 119 (3112)). С. 2.

³³ Ружин В. Великі російські письменники про реакційну суть релігії // Наддніпрянська правда. 1958. 2 серп. (№ 150 (3657)). С. 3.

тирелігійні мотиви в творчості Т.Г. Шевченка»³⁴.

Приміром, автор публікації присвяченій творчості Т. Шевченка стверджував, що головна героїня поеми «Марія» в українського поета – це «не євангельська богородиця-пріснодіва, вигадана церквою для обману віруючих, а нещасна мати-покритка, велична у своєму горі. Шевченко відняв образ Марії в мракобісів і повернув його людям як чистий, земний, людський образ, поєднавши визвольну ідею з досконалою художньою формою»³⁵ (орфографію збережено – *Авт.*).

Із активізацією антирелігійної політики після 1954 р. у «Наддніпрянській правді» почали з'являтися статті, які стали свідченням того, що нова влада почала тяжіти до адміністративних методів у вирішенні релігійного питання. Так у публікації М. Гладишева «У полоні релігійних забобонів» від 21 серпня 1954 р. розповідалося про випадок, що стався на розширеній нараді артїлі ім. Ворошилова у с. Великі копані Цюрупинського р-ну. Голова артїлі тов. Степанов закликав у день православного свята Преображення Господнього «основі сили кинути на збирання помідорів і кавунів, на відвантаження зерна та силосування кормів», підкресливши, що це є «бойове завдання». Після цього піднявся шум і частина людей покинула засідання.

За два дні до Великих Копанів завітав голова Цюрупинського райвиконкому К. Грищенко і побачив, що багато людей відзначали свято, у т.ч. молодь і всі бригадири колгоспу. Автор статті констатував: «величезної шкоди завдав колгоспові минулий четвер, тобто престольне свято, так званий “Спас”». А далі дорікнув комуністам, комсомольцям і працівникам культурно-освітнього фронту селища, за те, що вони «крізь пальці дивляться на те, як церковники задурманюють “відсталу” частину населення»³⁶.

З кінця 1950-х років у «Наддніпрянській правді» з'являються публікації, які опосередковано указували на те, що внаслідок посилення адміністративного тиску на духовенство збільшилася кількість випадків, коли священно- і церковнослужителі рвали з релігією. Серед таких публікацій були: «Чому я порвав з релігією»³⁷, «Атеїзм перемагає»³⁸, «Звільняйтеся від релігійного дурману. До вас наше слово священнослужителі і віруючі» М. Гаврика³⁹.

Загальною рисою цих публікацій було те, що в них робилося протиставлення особистого прагнення людини служити у храмі та поваги до неї з боку радянського суспільства. Також лунали заклики порвати з релігією і стати активним атеїстом.

Крім того, виходили публікації в яких духовенство обвинувачувалося у жадібності та прагненні заробляти на віруючих (П. Павлов «Скадовський святоша»⁴⁰, П. Кир'ян «Джерело наживи церковників»⁴¹, К. Валін «Святі та божі» (фейлетон)⁴²).

Крім тиску на клір, обструкції продовжували піддаватися прості віруючі. Так у

³⁴ Довгалюк П. Антирелігійні мотиви в творчості Т.Г. Шевченка // Наддніпрянська правда. 1960. 11 березня (№ 49 (4067)). С. 4.

³⁵ Ibid. С. 4.

³⁶ Гладишев М. У полоні релігійних забобонів // Наддніпрянська правда. 1954. 21 серп. (№ 166 (2644)). С. 2.

³⁷ Чому я порвав з релігією // Наддніпрянська правда. 1958. 2 берез. (№ 45 (3552)). С. 2.

³⁸ Атеїзм перемагає // Наддніпрянська правда. 1958. 16 серп. (№ 160 (3667)). С. 3.

³⁹ Гаврик М. Звільняйтеся від релігійного дурману. До вас наше слово священнослужителі і віруючі // Наддніпрянська правда. 1961. 6 трав. (№ 90 (4363)). С. 2.

⁴⁰ Павлов П. Скадовський святоша // Наддніпрянська правда. 1961. 24 лист. (№ 235 (4508)). С. 3.

⁴¹ Кир'ян П. Джерело наживи церковників // Наддніпрянська правда. 1963. 12 січ. (№ 9 (4800)). С. 4.

⁴² Валін К. Святі та божі // Наддніпрянська правда. 1964. 21 лист. (№ 276 (5363)). С. 4.

статті П. Кир'яна «Релігія як іржа роз'їдає нашу сім'ю», розповідалося про те, що до редакції «Наддніпряньської правди» надійшов лист від Івана Григоровича, в якому він повідомляв наступне: «Після того, як моя дружина Віра Михайлівна зв'язалася з церковниками, почала вчашати на їх моління, та ще й дітей туди водити, не стало в сім'ї згоди. Релігія, як іржа роз'їдає нашу сім'ю, церковники калічать духовно малих дітей. І не має в мене зараз радісного життя, про яке я мріяв».

Після отримання цього листа журналісти завітали додому до цієї родини, прочитали його жінці і почали ставити запитання: «На що ж дітей берете на моління?», «В чому вам релігія допомагає?». На ці питання жінка відповіла, що ходила і буде ходити молитися Богу, що в храмі вона знаходить втіху, а діти виростуть – самі вирішать, як їм далі бути.

Однак автор статті все одно звинуватив віруючу жінку у пияцтві її чоловіка, а також навів моторошні слова про те, що, нібито, через те, що вона змушує дітей по кілька годин стояти на колінах у храмі та молитися, їх «треба застерегти від духовного і фізичного каліцтва». І зазначив, що «це повинні зробити громадські організації лікарні водників, консервного заводу ім. 8 березня, де працюють вони, колектив школи № 10, де вчаться Надійка та Марійка. Отже слово за громадськістю». Зважаючи на вищесказане, автор публікації на сторінках газети закликав до адміністративного та психологічного тиску на родину⁴³.

Таким чином, аналіз публікацій антирелігійного спрямування на шпальтах друкованого органу Херсонського обласного і міського комітетів КП(б)У, обласної і міської рад депутатів трудящих «Наддніпряньській правді» дозволив прослідкувати яким чином змінювалася релігійна політика СРСР протягом 1945-1965 років. Так для повоєнних років були характерні публікації, в яких висвітлювалася діяльність комуністичних партійних структур і радянських культурно-просвітницьких закладів спрямована на поширення матеріалістичного світогляду, після приходу до влади М.С. Хрущова з'явилися публікації, які засвідчили перехід до суто атеїстичної пропаганди, а кінець 1950-х років ознаменувався появою статей, які відобразили перехід радянської влади до застосування адміністративних методів у боротьбі зі священно-, церковнослужителями та простими віруючими.

Отже, антирелігійну пропаганду на шпальтах газети «Наддніпряньська правда» можна вважати профанацією, яка втім продемонструвала використання кількох різноманітних жанрів атеїстичної публіцистики, яка була актуальною у внутрішній політиці Радянського Союзу в 1945-1965 роках.

REFERENCES

- Gela, O.** (2016). Antyreligiina propahanda na storinkakh zhurnalu «Perets» v 1953-1964 rr.: dosvid vykorystannia baz danykh [Anti-religious propaganda in the pages of the magazine «Perets» in 1953-1964]. *Historians*. Retrieved from: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1906-hela-o-m-antyrelihiina-propahanda-na-storinkakh-zhurnalu-perets-v-1953-1964-rr-dosvid-vykorystannia-baz-danykh> [in Ukrainian].
- Hladyshev, M.** (1954, September 21). U poloni relihiinykh zaboboniv [Captive of religious prejudices]. *Naddniprianska pravda*, 166 (2644), 2 [in Ukrainian].
- Havryk, M.** (1961, May 6). Zvilniaitesia vid relihiinoho durmanu. Do vas nashe slovo sviashchennosluzhyteli i viruiuchi [Get rid of religious dope. To you our word is the clergy and the faithful]. *Naddniprianska pravda*, 90 (4363), 2 [in Ukrainian].
- Grybenyk, M.** (2013). Ateystychna propahanda v periodychnii presi Pivdnia Ukrainy (1954-64-kh rr.)

⁴³ Кир'ян П. Релігія як іржа роз'їдає нашу сім'ю // Наддніпряньська правда. 1963. 12 січ. (№ 9 (4800)). С. 4.

- [Atheistic propaganda in the periodical press of the South of Ukraine (1954-1964)]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.O. Sukhomlyns'koho. Seriya: Istorychni nauky*, 3.35, 273-276 [in Ukrainian].
- Danylets, Yu.** (2015) Radianska presa proty pravoslavnoho chernetstva ta monastyriv na Zakarpatti (1950-1960 rr.) [Soviet press against Orthodox monasticism and monasteries in Transcarpathia (1950-1960)]. *Pravoslavny biblicky zbornik. Gorlice. II*, 136-149 [in Ukrainian].
- Danylets, Yu.** (2016). Antireligioznaya propaganda v periodike Zakarpatskoy oblasti USSR v 1950-1960 gg. [Anti-religious propaganda in the periodicals of the Transcarpathian region of the USSR in 1950-1960]. *Elektronyi nauchno-obrazovatelnyy zhurnal «Istoria»*, 7, 9 (53). Retrieved from: <http://history.jes.su/s207987840001304-3-1> [in Russian].
- Dovhaliuk, P.** (1960, March 11). Antyrelihiini motyvy v tvorchosti T.H. Shevchenka [Anti-religious motives in the works of T.G. Shevchenko]. *Naddnyprianska pravda*, 49 (4067), 4 [in Ukrainian].
- Kaganov, Yu.** (2014). Radianska presa i konstruiuvannya masovoi suspilnoi svidomosti v Ukraini (1950-ti - 1985 rr.) [Soviet press and the construction of mass public consciousness in Ukraine (1950-1985)]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho nationalnoho universytetu*, (XXXVIII), 213-225 [in Ukrainian].
- Kalabavska, V.** (2012). Suchasna otsinka antyrelihiinoi kampanii v osviti radianskoi Ukrainy (za materialamy pedahohichnoi periodyky 20-kh rokiv XX st.) [Modern assessment of the anti-religious campaign in the education of Soviet Ukraine (based on the materials of pedagogical periodicals of the 1920 years)]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universitetu*, (3), 96-102 [in Ukrainian].
- Kostiv, M.** (2017). Antyrelihiina propahanda na shpaltakh presy Chernihivshchyny na pochatku 30-kh rokiv XX st. [Anti-religious propahanda in the press of Chernihiv region in the early 1930th]. *Literatura ta kultura Polissia. Seriya: Istorychni nauky*, (88), 194-202 [in Ukrainian].
- Kyr'ian, P.** (1963, January 12). Dzherelo nazhyvy tserkovnykiv [The source of profit of the clergy]. *Naddnyprianska pravda*, 9 (4800), 4 [in Ukrainian].
- Kyr'ian, P.** (1963, January 12). Relihiia yak irzha roz'idaie nashu sim'iu [Religion is eating away at our family like rust]. *Naddnyprianska pravda*, 9 (4800), 4 [in Ukrainian].
- Mozhov, O.** (1949, June 21). Khiba takym povynen buty raionnyi budynok kultury? [Should this be the district house of culture?]. *Naddnyprianska pravda*, 120 (1313), 4 [in Ukrainian].
- Oleshchuk, F.** (1955, August 27). Nauka nesumisna z relihiieiu [Science is incompatible with religion]. *Naddnyprianska pravda*, 170 (2906), 3 [in Ukrainian].
- Ochakovskiy, Ya.** (1946, July 6). Dbaty za kulturno-osvitniu robotu [Take care of cultural and educational work]. *Naddnyprianska pravda*, 134 (561), 3 [in Ukrainian].
- Pavlov, P.** (1961, November 24). Skadovskyi sviatosha [Saint from Skadovsk]. *Naddnyprianska pravda*, 235 (4508), 3 [in Ukrainian].
- Poplavskiy, L.** (1958, January 7). Relihiia pered krytykoiu zdorovoho rozumu [Religion before the critique of common sense]. *Naddnyprianska pravda*, 5 (3512), 2 [in Ukrainian].
- Potapova, A.** (2015). Osoblyvosti zhanrovo-tematychnoi struktury presy Rivnenskoho regionu 1940-2015 rr. [Peculiarities of the genre-thematic structure of the press of the Rivne region in 1940-2015]. *Obraz*, 3, 119-125 [in Ukrainian].
- Rudyi, G.** (2017). Hazetna periodyka URSR 1950-kh rokiv: osoblyvosti formuvannya, funktsionuvannya, content [Newspaper periodicals of the UkrSSR in 1950th: features of formation, functioning, content]. *Naukovi pratsi Naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho: zbirnyk naukovykh prats*, (48), 460-474 [in Ukrainian].
- Ruzhyn, V.** (1958, August 2). Velyki rosiiski pysmennyky pro reaktsiinu sut relihii [Great Russian writers on the reactionary nature of religion]. *Naddnyprianska pravda*, 150 (3657), 3 [in Ukrainian].
- Shulzhenko, S.** (2018). Hazety Ukrainskoi RSR 1955-1960 rokiv u fondi Derzhavnoho arkhivu druku Knyzhkovoï palaty Ukrainy: analitychnyi ohliad [Newspapers of the Ukrainian SSR 1955-1960 in the fund of the State Archive of the Press of the Book Chamber of Ukraine: an analytical review]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 12, 37-44 [in Ukrainian].
- Yurzhenko, M.** (1956, Juny 17). Neprymyrymyi borets proty relihii, tserkvy i Vatykanu. Do 100-richchia z dnia narodzhennia I.Ya. Franka [An uncompromising fighter against Religion, the Church and the Vatican. To the 100th anniversary of the birth of I.Ya. Franko]. *Naddnyprianska pravda*, 119 (3112), 2 [in Ukrainian].
- Valin, K.** (1964, November 21). Sviati ta bozhi [Saints and Divines]. *Naddnyprianska pravda*, 276 (5363), 4 [in Ukrainian].
- Vitrynska, O.** (2014). Radianska presa ta literatura 1920-1930-kh rokiv yak instrument vplyvu na

relihiinu svidomist yevreiv Ukrainy [Soviet Press and Literature of the 1920-30th as a tool for influencing the religious consciousness of the Jews of Ukraine]. *Visnyk NTU «KhPI»*, 25 (1068), 3-14 [in Ukrainian].

Oleksandr Tatarchenko

(Kherson national technical university, Kherson, Ukraine)

e-mail: obt1980@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8790-2194>

'Naddniprianska Pravda' as Means of Covering Atheistic Propaganda in Kherson Region of Ukrainian SSR (the Second Half of the 1940s – the First Half of the 1960s)

The publications on atheistic issues in the 'Naddniprianska Pravda' the print newspaper of Kherson regional and city committees of the Communist Party of Ukraine CP(b)U, regional, and city councils of workers' deputies are analyzed in the paper. The works covering the activities of communist party structures and Soviet cultural and educational institutions aimed at spreading the materialist worldview dominated on the pages of this newspaper in the postwar period. Besides the publications highlighting the achievements in propaganda activities, there were the materials showing the true attitude of citizens towards Soviet ideological campaigns. In particular, a 1949 publication noted that in Skadovsk District House of Culture named after Telman agitation and propaganda were on the decline.

With the coming to power of M.S. Khrushchov, the Central Committee of the CPSU issued a resolution *On Major Flaws in Scientific-Atheistic Propaganda and Measures for Its Improvement* of July 7, 1954, after which on the pages of 'Naddniprianska Pravda' appeared more than ten publications calling for intensified atheistic propaganda. Thus, one of the articles of 1954 stated that Soviet intelligentsia 'has an honorable and noble task – to help the Party form the consciousness of a new person, to promote rapid liberation from know-nothing, ignorance, superstitions, as well as from the shameful vestiges of the past'.

Besides, the articles criticizing religion as a phenomenon were published using the creative works of writers for atheistic propaganda, condemning believers who participated in the celebration of religious holidays. For example, the celebration of Christmas, Epiphany Day, Shrovetide, and Easter were associated with alcohol abuse, and so on.

Since the late 1950s, a number of articles showing the transition to the increasing administrative pressure on the clergy and laymen were published. The letters from the former clergy, who, apparently under pressure, broke up with religion were published, as well as materials obstructing both clergy, priests, and citizens who continued to attend churches.

Keywords: USSR, atheistic policy, materialist worldview, newspaper, lecture, propaganda

Надійшла до редакції / Received: 25.05.2020

Схвалено до друку / Accepted: 25.09.2020